

На спомин Миколи Костоморова.

(† 7 цвітня 1885 р.)

Сьогодні роковини смерти першого національного історика України, одного з найзначніших представників і проводирів поступового українства, що гаряче привязання до рідної землі, до своїх традицій погоджували і звязували в одно з ідеалами вселюдського поступу, розвою й згоди.

Виросши на східнім українсько-великоруським пограниччю, в поміщицькій обстанові, в атмосфері західнього космополітичного скептицизму і раціоналізму XVIII в., він під впливом харьківського українського кружка 1830—1840 років переймається тодішніми ідеями романтичного націоналізму і народництва, а заразом гарячими симпатіями до української народньої стихії, сучасного народнього життя й його історії. Його наукові інтереси все більше спинаються коло історії і заразом, під впливом народницьких симпатій, предметом його історичних дослідів і інтересів стає народне життя, життя громадянства й народніх мас. Його увагу притягають головню масові рухи, як в історії України (історія козаччини), такі, в історії великоруського народа („смутні часи“, бунт Разіна). Заразом в дусі ідей Кирило-Мефодіївського братства, котрого К—в був одним з головних учасників, він стає в різкій опозиції до офіційного патріотизма, офіційних поглядів і норм чи в сфері релігійних вірувань, чи в сфері політичного життя. З особливою любовію й інтересом спинається він на всяких епізодах боротьби вільної людської думки з офіційною, накидуваною їй системою віри, громадського елементу з державним примусом (його студії по історії староруського політичного життя, по історії унії, релігійних ересей і т. и.). Заразом сам він виступає залюбки ворогом утертих,

канонізованих історичних поглядів (його боротьба з норманізмом, з різними історичними легендами пізнішої історії, що придбала йому багато заквдів і обвинувачень).

Писання його мали велику популярність, широкі круги читачів, дякуючи артистичній формі, в яку вкладав він свою роботу. „Історик артист“—стало ходячою, загально-призною характеристикою Костомарова. Завдяки сій популярній, приступній формі його писання по історії України мали великий вплив на розвій української свідомости. Але ся артистична жилка мала і свої шкідливі впливи і для чисто наукової й ідейної вартости його роботи. Шукаючи кольоритних, повних життя образів, він всуміш користався і певним і непевним. Ішов туди, де знаходив більше подробиць, більше фарб, і наслідком того, будучи проповідником історії народу, народніх мас, рідко виходив за границі зверхньої політичної історії, і то власне в історії України, історії козаччини, і для пізнання соціальних, чи економічних обставин народнього життя, його побуту й культури не зробив майже нічого. Дбаючи про легкий, артистичний виклад, він не заглиблювався ні в критику, ні в докладніший аналіз, фактів і тому його легкі, гарно написані образи часто не вводили читача в глибше пізнання мотивів і течій, по-за зверхні історичні декорації. Тому праці його мають тепер більше історичну вартість, більше здаються для легкого читання, ніж для студійовання нашого минулого.

А проте в історії науки і історії суспільно-політичної мислі, і української і великоросійської проповіді К-ва „історії народа“ „історії життя“, як антитези до історії держави, історії дипломатичних і воєнних подій, його діяльність і творчість в сім напрямі зіставили глибокий слід. І вдячна пам'ять про К-ва як подвижника національного українського руху, не вважаючи на де-яку неясність, невиробленість його національних поглядів, не вмере, не пропаде ніколи в українськім громадянстві. М. Грушевський.